

Ανεμοπετάλιο

Vol 6, No 6 (2026)

Ανεμοπετάλιο

Η Κοινωνική Διάσταση της Διαδικασίας της Μπολόνια κατά την τρίτη δεκαετία ύπαρξής της

Γεωργία Θεοδωρος Τζήλου, Ευγενία Μπινίσκου

doi: [10.12681/anem.45029](https://doi.org/10.12681/anem.45029)

Copyright © 2026, Σοφία Μεσσίνη, Ευγενία Μπινίσκου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Η Κοινωνική Διάσταση της Διαδικασίας της Μπολόνια κατά την τρίτη δεκαετία ύπαρξής της

Μεσσήνη Σοφία¹ Μπινίσκου Ευγενία²

¹Σχολική Ψυχολόγος, ΠΕ23, ΣΔΕΥ 1ου ΔΣ Λευκάδας
sfames@yahoo.gr

²Διευθύντρια, ΠΕ 70, Δημοτικό Σχολείο Τολού
ebiniskou@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εξετάζει τον άξονα της Κοινωνικής Διάστασης της Διαδικασίας της Μπολόνια, εστιάζοντας στο κατά πόσον υλοποιείται κατά την περίοδο 2020-2024, μέσα από μελέτη σχετικών κειμένων πολιτικής και βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Αρχικά, γίνεται μία συνοπτική ιστορική αναδρομή των σημείων καμπής στον άξονα πολιτικής της Κοινωνικής Διάστασης από το 2001 που πρωτοεμφανίστηκε ως έννοια έως και το 2019. Κατόπιν, η Κοινωνική Διάσταση αναλύεται σε μεγαλύτερο βάθος κατά την περίοδο 2020 έως και 2024, τόσο βάσει των Κοινών Ανακοινωθέντων της Ρώμης (2020) και των Τιράνων (2024) όσο και βάσει των δεδομένων από τις εκθέσεις της ομάδας εργασίας BFUG για την κοινωνική διάσταση (BFUG Working Group on Social Dimension). Τέλος, γίνεται συζήτηση σχετικά με την πρόοδο που έχει συντελεστεί όσον αφορά την υλοποίηση της Κοινωνικής Διάστασης την περίοδο 2020-2024, καθώς και τις επιφυλάξεις ως προς έναν τυποποιημένο τρόπο εφαρμογής της.

Λέξεις κλειδιά: Κοινωνική Διάσταση, Διαδικασία Μπολόνια, Ρώμη, Τίρανα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται η Κοινωνική Διάσταση της Ανώτατης Εκπαίδευσης, όπως αυτή παρουσιάζεται στη Διαδικασία της Μπολόνια κατά την τρίτη δεκαετία ύπαρξής της διαδικασίας (2020 έως και σήμερα). Πιο συγκεκριμένα, η εργασία στοχεύει να απαντήσει στα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα: α) έχει συντελεστεί πρόοδος στον άξονα της Κοινωνικής Διάστασης την περίοδο 2020-2024; και β) με ποιον τρόπο υλοποιείται ο συγκεκριμένος άξονας πολιτικής αυτά τα τέσσερα τελευταία χρόνια; Με βάση τα ερωτήματα αυτά, η εργασία επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στην πρόοδο που έχει συντελεστεί την περίοδο

αυτή σε σχέση με τις δεσμεύσεις που αναλήφθηκαν από τις συμμετέχουσες χώρες στις προηγούμενες συναντήσεις τους. Για την επίτευξη αυτού του στόχου μελετώνται σχετικά κείμενα πολιτικής της Διαδικασίας της Μπολόνια και γίνεται βιβλιογραφική ανασκόπηση.

Πιο αναλυτικά, στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται μία σύντομη ιστορική αναδρομή του άξονα της Κοινωνικής Διάστασης ως προς τη θέση της στην ατζέντα της Διαδικασίας της Μπολόνια από την εμφάνιση της έννοιας στη συνάντηση των Υπουργών το 2001 στην Πράγα μέχρι και τη συνάντηση το 2018 στο Παρίσι.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας αναλύεται η Κοινωνική Διάσταση και η υλοποίησή της κατά τις δύο τελευταίες συναντήσεις των Υπουργών (Ρώμη 2020 και Τίρανα 2024), όπου λαμβάνει πλέον κυρίαρχο ρόλο στην ατζέντα της Μπολόνια με το όραμα δημιουργίας ενός συμπεριληπτικού, καινοτόμου και διασυνδεδεμένου Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXAE) (Bologna Process, 2020a).

Τέλος, με βάση την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε και τα δεδομένα που προκύπτουν για την περίοδο 2020-2024, πραγματοποιείται μία συζήτηση σχετικά με το αν και με ποιον τρόπο υλοποιείται σήμερα η Κοινωνική Διάσταση της Διαδικασίας της Μπολόνια. Γίνεται αναφορά τόσο στην πρόοδο που έχει σημειωθεί αλλά και σε επιφυλάξεις σχετικά με έναν τυποποιημένο τρόπο εφαρμογής του συγκεκριμένου άξονα πολιτικής.

1. Η Πορεία της Κοινωνικής Διάστασης στη Διαδικασία της Μπολόνια την περίοδο 2001-2019

Η προώθηση της Κοινωνικής Διάστασης της Ανώτατης Εκπαίδευσης αποτελεί έναν από τους βασικούς άξονες της Διαδικασίας της Μπολόνια, που αφορά τις πολιτικές και τις πρακτικές που αποσκοπούν στην προώθηση της ισότητας ευκαιριών και της συμπερίληψης στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Όπως αναδεικνύεται από τα Κοινά Ανακοινωθέντα, η Κοινωνική Διάσταση αναδείχθηκε ως προτεραιότητα από τα πρώτα στάδια της Διαδικασίας της Μπολόνια, ωστόσο η σημασία της αυξήθηκε σταδιακά σε σχέση με την εξέλιξη των εκπαιδευτικών αναγκών των ευρωπαϊκών χωρών.

Η πορεία της Κοινωνικής Διάστασης μπορεί να αναλυθεί με βάση τα διαδοχικά Ανακοινωθέντα που εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια των συνόδων της Διαδικασίας της Μπολόνια, στα οποία καθορίζονται οι βασικοί στόχοι και οι δράσεις για την υλοποίησή της. Είναι γεγονός ότι το ζήτημα της Κοινωνικής Διάστασης της Ανώτατης Εκπαίδευσης εισήχθη στην ατζέντα των συσκέψεων από τους φοιτητές, οι οποίοι διακήρυξαν ότι «για να οικοδομηθεί ο ευρωπαϊκός χώρος της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η κινητικότητα πρέπει να γίνει δικαίωμα για όλους τους φοιτητές» (Zgaga, 2015).

Συνάντηση της Πράγας (2001)

Στις αρχές της Διαδικασίας, η έννοια της Κοινωνικής Διάστασης δεν υπήρχε ως διακριτός στόχος, αλλά συνδεόταν κατά κύριο λόγο με την ανάγκη για πρόσβαση και κινητικότητα των φοιτητών (Σαρακινιώτη, 2021). Στη συνάντηση της Πράγας οι φοιτητές κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια, προκειμένου να ληφθεί υπόψη η σημαντικότητα της Κοινωνικής Διάστασης (Zgaga, 2015). Έτσι, οι Υπουργοί Παιδείας τόνισαν την ανάγκη της ισότιμης πρόσβασης στην Ανώτατη Εκπαίδευση για όλες τις κοινωνικές ομάδες και δεσμεύτηκαν να επιδιώξουν «την άρση όλων των εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία των φοιτητών, των εκπαιδευτικών, των ερευνητών και του διοικητικού προσωπικού» (Bologna Process, 2001). Επιπλέον, ενθάρρυναν την Ομάδα Προώθησης της Διαδικασίας (Follow-up Group) να διερευνήσει το ζήτημα της διεύρυνσης της Διαδικασίας της Μπολόνια και την κοινωνική της διάσταση, δίνοντας έμφαση στην αντιμετώπιση των εμποδίων της κινητικότητας (Κλάδης, 2001).

Συνάντηση του Βερολίνου (2003)

Με το Κοινό Ανακοινωθέν του Βερολίνου (Bologna Process, 2003), έγινε σαφές ότι έπρεπε να εξασφαλιστεί η πρόσβαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση και για τα άτομα που προέρχονταν από κοινωνικά και οικονομικά μη προνομιούχα περιβάλλοντα κι ότι θα έπρεπε να ληφθούν μέτρα, όπως χορήγηση υποτροφιών, δανείων κ.ά., για να υποστηρίζονται οι φοιτητές και να αντιμετωπίζονται οι οικονομικές ανισότητες. Επιπλέον, γίνεται αναφορά και στην Κοινωνική Διάσταση της δια βίου μάθησης.

Συνάντηση του Μπέργκεν (2005)

Στη συνάντηση που έγινε στο Μπέργκεν, το ζήτημα της κινητικότητας των φοιτητών και του προσωπικού απέκτησε μεγαλύτερη βαρύτητα και οι Υπουργοί που συμμετείχαν αναγνώρισαν την κοινωνική διάσταση ως «*συστατικό μέρος του EXAE*» και την προσδιόρισαν ως προτεραιότητα (Bologna Process, 2005). Για τον λόγο αυτόν, ζήτησαν από την Ομάδα Εργασίας για την Κοινωνική Διάσταση που δημιουργήθηκε (BFUG-WGSD), να παρουσιάσει για την περίοδο 2005-2007 συγκρίσιμα δεδομένα για την κινητικότητα στις συμμετέχουσες χώρες (Eurymdice, 2020).

Συνάντηση του Λονδίνου (2007)

Η συνάντηση στο Λονδίνο αποτελεί ένα ορόσημο για την Κοινωνική Διάσταση της Ανώτατης Εκπαίδευσης, αφού για πρώτη φορά διατυπώνεται και συμφωνείται ένας πλήρης ορισμός για αυτήν. Σύμφωνα με αυτόν, οι φοιτητές που εισέρχονται στην Ανώτατη Εκπαίδευση πρέπει να αντικατοπτρίζουν την ποικιλομορφία του πληθυσμού (Bologna Process, 2007). Μετά τη Συνάντηση στο Λονδίνο, η Κοινωνική Διάσταση αναγνωρίστηκε ως ένας σημαντικός

άξονας της Διαδικασίας της Μπολόνια κι άρχισε να ενσωματώνεται στις εκάστοτε πολιτικές. Στο πλαίσιο αυτό, οι Υπουργοί δεσμεύτηκαν όχι μόνο να επιδιώξουν την ισότιμη πρόσβαση όλων στην Ανώτατη Εκπαίδευση αλλά και να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για την υποστήριξή τους κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Επιπλέον, τόνισαν τη σημασία της προσωπικής ανάπτυξης των ατόμων για τη δημιουργία μιας δημοκρατικής κοινωνίας (Ιωαννίδη, 2020). Τέλος, αναγνώρισαν τη σημασία της ανάπτυξης συγκρίσιμων δεικτών και της συλλογής αξιόπιστων δεδομένων «για τη μέτρηση της προόδου προς τον γενικό στόχο της κοινωνικής διάστασης» (Bologna Process, 2007).

Συνάντηση της Λουβέν (2009)

Στη συνάντηση αυτή δόθηκε έμφαση στην ίση πρόσβαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση και διατυπώθηκαν οι προτεραιότητες που σχετίζονται με την κοινωνική διάσταση για την επόμενη δεκαετία, όπως η ενίσχυση των φοιτητών που προέρχονται από υποεκπροσωπούμενες ομάδες και η διασφάλιση των προϋποθέσεων για ολοκλήρωση των σπουδών τους (Bologna Process, 2009). Τέλος, συμφωνήθηκε ο προσδιορισμός μετρήσιμων στόχων για το 2020 σε σχέση με τη διεύρυνση της συμμετοχής (Eurymide, 2020).

Συνάντηση του Βουκουρεστίου (2012)

Κι ενώ στη συνάντηση Βουδαπέστης-Βιέννης (2010) αναγνωρίζεται μια διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών της Μπολόνια ως προς την εφαρμογή της κοινωνικής διάστασης, στη συνάντηση του Βουκουρεστίου (2012) η Ανώτατη Εκπαίδευση συνδέεται με την αντιμετώπιση των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων που προέρχονται από την οικονομική κρίση που έχει κάνει αισθητή την παρουσία της στην Ευρώπη. Αυτό θα γίνει μέσα από την εκπαίδευση υπεύθυνων και δημιουργικών αποφοίτων, οι οποίοι θα συμβάλουν στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών (Bologna Process, 2012).

Συνάντηση του Ερεβάν (2015)

Στη συνάντηση στο Ερεβάν οι Υπουργοί δεσμεύτηκαν για την εφαρμογή μιας στρατηγικής για την κοινωνική διάσταση μέσω ενός συνόλου μέτρων (σχέδια πρόσβασης και στρατηγικές), με στόχο να καταστεί η Ανώτατη Εκπαίδευση πιο συμπεριληπτική (Bologna Process, 2015). Η δέσμευση αυτή προέκυψε και εξαιτίας των δημογραφικών αλλαγών του πληθυσμού της Ευρώπης (Σαρακινιώτη, 2021). Έτσι, η διευκόλυνση κινητικότητας, οι ευέλικτοι δρόμοι μάθησης, η δια βίου μάθηση και η προώθηση απασχολησιμότητας των αποφοίτων συμβάλλουν στη διεύρυνση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση (Bologna Process, 2015).

Συνάντηση του Παρισιού (2018)

Στο Κοινό Ανακοινωθέν του Παρισιού (Bologna Process, 2018), υπογραμμίστηκε ο σημαντικός ρόλος που διαδραματίζει η Ανώτατη Εκπαίδευση στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων που πλήττουν την Ευρώπη (ανεργία, μετανάστευση, κ. ά.) και διατυπώθηκε η ανάγκη δίκαιης πρόσβασης για όλους, ενδυναμώνοντας αφενός τις προοπτικές απασχόλησης και αφετέρου τις ευκαιρίες δια βίου προσωπικής ανάπτυξης (Σαρακινιώτη, 2021). Προς αυτήν την κατεύθυνση, συμφωνήθηκε η ένταξη κύκλου σπουδών βραχείας διάρκειας, η οποία θα προετοιμάζει τους φοιτητές για την απασχόληση και θα συμβάλει στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής (Σαρακινιώτη, 2021). Επιπλέον, αναγνωρίστηκε η ανάγκη περαιτέρω προσπάθειας για τη βελτίωση της πρόσβασης των υποεκπροσωπούμενων ομάδων και για τον σκοπό αυτό ανατέθηκε στη Συμβουλευτική Ομάδα της BFUG για την κοινωνική διάσταση να προωθήσει αυτό το θέμα μέχρι την επόμενη διάσκεψη (Eurydice, 2020).

Συμπερασματικά, μελετώντας τα Κοινά Ανακοινωθέντα (Communiqués) της Διαδικασίας της Μπολόνια, διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν μετατοπίσεις στο περιεχόμενο της έννοιας της Κοινωνικής Διάστασης (Ιωαννίδη, 2020). Από το 2001, δηλαδή, που εισήχθη η έννοια της Κοινωνικής Διάστασης έως το 2018, το περιεχόμενό της εμπλουτίστηκε και συσχετίστηκε και με άλλα θέματα, όπως οι συνθήκες φοίτησης, η δια βίου μάθηση και η προσωπική ανάπτυξη (Ιωαννίδη, 2020).

2. Η Κοινωνική Διάσταση στη Διαδικασία της Μπολόνια την περίοδο 2020-2024

Η τρίτη δεκαετία της διαδικασίας της Μπολόνια χαρακτηρίζεται από μια ισχυρότερη δέσμευση για την εφαρμογή πολιτικών κοινωνικής ένταξης στα εκπαιδευτικά συστήματα των ευρωπαϊκών χωρών (Σαρακινιώτη, 2021). Από το 1999, όταν ξεκίνησε η διαδικασία, οι στόχοι της εστίαζαν στη διασφάλιση συγκρίσιμων πτυχίων, τη διευκόλυνση της φοιτητικής κινητικότητας και τη βελτίωση της ποιότητας της εκπαίδευσης. Στη δεύτερη δεκαετία (2009-2020), η κοινωνική διάσταση εισήχθη ως ξεκάθαρος στόχος της διαδικασίας της Μπολόνια, και τα τελευταία χρόνια η έμφαση έχει μετατοπιστεί στην ενσωμάτωση αυτής της διάστασης ως βασικού στοιχείου της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Ρώμη 2020

Όπως προαναφέρθηκε, η Κοινωνική Διάσταση της Διαδικασίας της Μπολόνια, κατά την τρίτη δεκαετία της ύπαρξής της, ενσωματώνεται πιο έντονα στις πολιτικές των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αντανακλώντας την αυξανόμενη επίγνωση ότι η Ανώτατη Εκπαίδευση πρέπει να είναι ανοιχτή και προσβάσιμη σε όλες τις κοινωνικές ομάδες.

Μάλιστα, στο Ανακοινωθέν της Ρώμης το 2020, οι υπουργοί αποδέχτηκαν τον ορισμό της Κοινωνικής Διάστασης που είχε δοθεί στο Λονδίνο (2007) και συγκεκριμένα ότι: «*Η σύνθεση του φοιτητικού σώματος που εισέρχεται, συμμετέχει και ολοκληρώνει την Ανώτατη*

Εκπαίδευση σε όλα τα επίπεδα, θα πρέπει να αντιστοιχεί στο ετερογενές κοινωνικό προφίλ της κοινωνίας στο σύνολό της στις χώρες του EXAE» (Bologna Process, 2020a). Αυτός ο ορισμός χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα και πρόσφατα διευρύνθηκε, για να συμπεριλάβει τη «δημιουργία ενός περιβάλλοντος χωρίς αποκλεισμούς στην Ανώτατη Εκπαίδευση που προάγει την ισότητα, τη διαφορετικότητα και ανταποκρίνεται στις ανάγκες των τοπικών κοινοτήτων» (Bologna Process, 2020b).

Το Communiqué της Ρώμης το 2020 (Bologna Process, 2020a), που σηματοδότησε την έναρξη της τρίτης δεκαετίας της διαδικασίας της Μπολόνια, έθεσε νέες κατευθυντήριες γραμμές για την Κοινωνική Διάσταση της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Σύμφωνα με αυτές, οι χώρες-μέλη καλούνται να αναπτύξουν στρατηγικές που:

- **Διευκολύνουν την πρόσβαση** σε φοιτητές από ποικίλα κοινωνικά και οικονομικά υπόβαθρα.
- **Ενισχύουν τις υποστηρικτικές υπηρεσίες** για φοιτητές, περιλαμβάνοντας οικονομική βοήθεια, στέγαση, φοιτητική μέριμνα και ψυχολογική στήριξη.
- **Αναπτύσσουν πολιτικές δια βίου μάθησης**, προσφέροντας περισσότερες ευκαιρίες επανεκπαίδευσης και κατάρτισης για ενήλικες που επιθυμούν να επιστρέψουν στην εκπαίδευση.

Καθοριστικό στοιχείο για την εγκαθίδρυση της Κοινωνικής Διάστασης ως βασικού άξονα της Διαδικασίας, αποτελεί το γεγονός ότι στη Συνάντηση της Ρώμης το 2020, η Συμβουλευτική Ομάδα 1 της BFUG για την Κοινωνική Διάσταση παρουσίασε ένα έγγραφο το οποίο περιέγραφε τις **Βασικές Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές** για την ενίσχυση της Κοινωνικής Διάστασης της Ανώτατης Εκπαίδευσης στον EXAE (Bologna Process, 2020b).

Οι Αρχές και οι Κατευθυντήριες Γραμμές για την ενίσχυση της Κοινωνικής Διάστασης της Ανώτατης Εκπαίδευσης στον EXEA, όπως διαμορφώθηκαν από τη Συμβουλευτική Ομάδα 1 της BFUG, είναι οι ακόλουθες: (Bologna Process, 2020b)

1. **Ενσωμάτωση της Κοινωνικής διάστασης στις εθνικές στρατηγικές:** Όλα τα κράτη-μέλη του EXAE οφείλουν να ενσωματώσουν την Κοινωνική Διάσταση στις εθνικές πολιτικές και στρατηγικές τους για την Ανώτατη Εκπαίδευση, η οποία πρέπει να αντανακλά την ποικιλομορφία της κοινωνίας.
2. **Ευελιξία στον σχεδιασμό των προγραμμάτων των Ιδρυμάτων:** Τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης θα πρέπει να έχουν ευελιξία στον σχεδιασμό και την υλοποίηση των προγραμμάτων τους, ώστε να ανταποκρίνονται στις ποικίλες εκπαιδευτικές ανάγκες των φοιτητών τους (σπουδές πλήρους και μερικής φοίτησης,

ευέλικτους τρόπους σπουδών, μικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση), καθώς και να αναγνωρίζουν την προηγούμενη μάθηση.

3. **Ανάπτυξη συνεκτικών πολιτικών σε ολόκληρο το εκπαιδευτικό σύστημα:** Προτείνεται να δημιουργηθούν συνέργειες σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης (από την προσχολική ηλικία ως την Ανώτατη Εκπαίδευση) και τους συναφείς τομείς πολιτικής (απασχόληση, υγεία κ. ά.), προκειμένου να ενθαρρύνεται ένα περιβάλλον χωρίς αποκλεισμούς σε ολόκληρο τον εκπαιδευτικό τομέα.
4. **Παρακολούθηση της Κοινωνικής διάστασης μέσω δεδομένων:** Προκειμένου να αξιολογείται η πρόοδος και να εντοπίζονται οι τομείς που χρήζουν βελτίωσης, είναι απαραίτητη η συλλογή δεδομένων σχετικά με την Κοινωνική Διάσταση της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Οι χώρες, δηλαδή, θα πρέπει να αναπτύξουν συστήματα παρακολούθησης για την πρόσβαση, συμμετοχή, ολοκλήρωση και εγκατάλειψη της Ανώτατης Εκπαίδευσης.
5. **Παροχή υποστήριξης στους φοιτητές:** Οι πολιτικές Κοινωνικής Διάστασης θα πρέπει να υποστηρίζουν τόσο τους τρέχοντες όσο και τους πιθανούς φοιτητές στην πρόσβαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση, τη συμμετοχή σε αυτή και την περάτωση των σπουδών τους (οικονομική βοήθεια, στέγαση, φοιτητική μέριμνα, ψυχολογική στήριξη).
6. **Παροχή επαρκούς χρηματοδότησης στα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης:** Προτείνεται να παρέχεται οικονομική αυτονομία στα Ιδρύματα Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης ως ανταμοιβή για την επίτευξη των στόχων που σχετίζονται με την Κοινωνική Διάσταση (διεύρυνση πρόσβασης, αύξηση συμμετοχής, ολοκλήρωση σπουδών).
7. **Πρώθηση δια βίου μάθησης:** Προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες ενός ποικιλόμορφου σώματος φοιτητών, οι χώρες θα πρέπει να προωθούν ευέλικτες μορφές μάθησης και δια βίου εκπαίδευσης του ακαδημαϊκού και διοικητικού προσωπικού. Αυτό θα συντελέσει στη μείωση των κοινωνικών αποκλεισμών και στην ενίσχυση της συμμετοχής στην εκπαίδευση.
8. **Δημιουργία κατάλληλα σχεδιασμένων προγραμμάτων κινητικότητας:** Θα πρέπει να διασφαλίζεται ισότιμη πρόσβαση που προσφέρονται από εθνικά και διεθνή προγράμματα κινητικότητας μάθησης και κατάρτισης σε ευάλωτες, μειονεκτούσες ή υποεκπροσωπούμενες ομάδες φοιτητών, αφού, σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία, βελτιώνουν την ποιότητα των μαθησιακών αποτελεσμάτων.

9. **Επιδίωξη συνεργασίας με την τοπική κοινότητα:** Η ανάληψη συνεργασιών με εξωτερικούς φορείς της κοινότητας (τοπικές αρχές, πολιτιστικοί οργανισμοί, επιχειρήσεις κ.ά.) και η οργάνωση κοινών δραστηριοτήτων συνεισφέρει στην αντιμετώπιση από τα Ανώτατα Ιδρύματα των κοινωνικών αναγκών των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων.
10. **Ενθάρρυνση διαλόγου για την εφαρμογή των Αρχών:** Οι δημόσιες αρχές κάθε χώρας πρέπει να συνεργάζονται με τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, προκειμένου οι Αρχές και κατευθυντήριες Γραμμές να προσαρμόζονται και να εφαρμόζονται σε επίπεδο εθνικού συστήματος.

Μετά την υιοθέτηση των παραπάνω Αρχών και Κατευθυντήριων Γραμμών, ζητήθηκε από την ομάδα εργασίας BFUG για την κοινωνική διάσταση να υποβάλει μία έκθεση, μέχρι το 2024, στην οποία θα αξιολογείται η πρόοδος που έχει συντελεστεί ως προς τις συμφωνημένες δεσμεύσεις.

Για τον σκοπό αυτόν, κατά την περίοδο 2020-2024, η ομάδα εργασίας BFUG για την κοινωνική διάσταση εργάστηκε για τη δημιουργία ενός συνόλου δεικτών και επεξηγηματικών περιγραφικών παραγόντων για την υποστήριξη της εφαρμογής και της παρακολούθησης των συμφωνημένων Αρχών και Κατευθυντήριων Γραμμών, οι οποίοι παρουσιάστηκαν στην συνάντηση των Τιράνων το 2024 και αναλύονται παρακάτω.

Τίρανα 2024

Στο Κοινό Ανακοινωθέν των Τιράνων, τονίζεται ότι τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης οφείλουν να είναι ασφαλείς χώροι, ανοικτού μυαλού και διαφορετικότητας και να προάγουν μέσω μάθησης, διδασκαλίας και έρευνας, κριτική σκέψη, ανεκτικότητα, επιστημονικό διάλογο, όχι βία και ειρηνική ανταλλαγή διαφορετικών απόψεων.

Ως θεμελιώδεις αξίες του EXAE, οι υπουργοί στα Τίρανα συμφωνούν στην ακαδημαϊκή ακεραιότητα, στην αυτονομία των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, στη συμμετοχή φοιτητών και προσωπικού στην οργάνωση της Ανώτατης Εκπαίδευσης και στη δημόσια ευθύνη της Ανώτατης Εκπαίδευσης (Public responsibility of Higher Education).

Παράλληλα, οι υπουργοί επαναδεσμεύτηκαν για έναν EXAE συμπεριληπτικό, καινοτόμο και διασυνδεδεμένο μέχρι το 2030. Συγκεκριμένα:

A. Ένας **συμπεριληπτικός** EXAE όπου οι φοιτητές χαίρουν πλήρους υποστήριξης σε όλα τα στάδια της εκπαιδευτικής διαδικασίας μέσω πολιτικών που εξασφαλίζουν την πρόσβαση και ολοκλήρωση της Ανώτατης εκπαίδευσης ανεξαρτήτως υποβάθρου και σημείου αφετηρίας των φοιτητών (Bologna Process, 2024).

Κοινωνικο-οικονομικές προκλήσεις, όπως το αυξανόμενο κόστος ζωής και οι δυσκολίες εύρεσης φοιτητικών σπιτιών, επηρέασε την πρόσβαση στην ανωτάτη εκπαίδευση και τη φοιτητική ζωή γενικώς. Έτσι, στο Κοινό Ανακοινωθέν τονίζεται η ανάγκη άμβλυνσης αυτών των δυσκολιών, διασφαλίζοντας προσβάσιμες υπηρεσίες υποστήριξης φοιτητών, ισότητα φύλων, συμπεριληπτικά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα και υποστηρικτικά φοιτητικά μέτρα για να καλύψουν έμμεσα κόστη φοίτησης (Bologna Process, 2024).

Β. Ένας **καινοτόμος** ΕΧΑΕ που οφείλει να συγχρονίζεται με τις κοινωνικές, οικονομικές, γεωπολιτικές, περιβαλλοντικές και τεχνολογικές εξελίξεις. Η ανάγκη δια βίου μάθησης και περαιτέρω ανάπτυξης των επαγγελματικών και προσωπικών δεξιοτήτων στην κοινωνία είναι αυξανόμενη. Οι μέθοδοι και τα μέσα εκπαίδευσης οφείλουν να είναι ευέλικτα, ποιοτικά και αναγνωρισμένα. Να συγχρονίζονται με τις ανάγκες των φοιτητών, των διαρκώς εξελισσόμενων κοινωνιών και με την αγορά εργασίας. Ως αποτέλεσμα, οι υπουργοί δεσμεύτηκαν να υιοθετήσουν ευέλικτους τρόπους μάθησης σε όλα τα προγράμματα ανώτατης εκπαίδευσης και να διασφαλίσουν μία υψηλής ποιότητας φοιτητοκεντρική εκπαίδευση, ενισχύοντας τη μάθηση μέσω έρευνας και επαρκώς υποστηρικτικές μεθόδους διδασκαλίας.

Πέρα από την έρευνα, είναι ζωτικής σημασίας η διδασκαλία να γίνεται μέσω μίας υψηλής ποιότητας, μαθητοκεντρικής και πρωτοποριακής εκπαιδευτικής διαδικασίας. Για να διασφαλιστεί η ποιοτική διδασκαλία, τα πανεπιστήμια οφείλουν να παρέχουν ελκυστικές συνθήκες εργασίας, ευκαιρίες ανάπτυξης του διδακτικού προσωπικού και αξιολόγηση βασισμένη σε κατάλληλα κριτήρια (Bologna Process, 2024).

Γ. Ένας **διασυνδεδεμένος** ΕΧΑΕ που επιτρέπει τους σπουδαστές να αποκτούν διεθνή και διαπολιτισμική γνώση. Επαναφέρεται, λοιπόν, η δέσμευση της κινητικότητας φοιτητών και προσωπικού, με στόχο να επιτευχθεί το όριο του τουλάχιστον 20% σε «κινητούς φοιτητές». Η πρωτοβουλία της «European Student Card» και άλλες σχετικές συμβάλλουν στη φοιτητική πρόσβαση σε κινητικότητα και υποστηρικτικές υπηρεσίες. Παράλληλα, τονίζεται εκ νέου η δέσμευση για την αυτόματη αναγνώριση προσόντων και εκπαιδευτικών περιόδων εξωτερικού για όλους τους φοιτητές και αποφοίτους (Bologna Process, 2024).

Όπως προαναφέρθηκε, η υιοθέτηση του εγγράφου **Αρχές και Κατευθυντήριες γραμμές για την ενίσχυση της Κοινωνικής Διάστασης της Ανώτατης Εκπαίδευσης στον ΕΧΑΕ** στη Ρώμη το 2020 ήταν ένα πολύ σημαντικό βήμα για την υλοποίηση της κοινωνικής διάστασης του ΕΧΑΕ. Έτσι, οι υπουργοί δεσμεύτηκαν να παρακολουθούν την πρόοδο όσον αφορά την εφαρμογή των συμφωνημένων Αρχών και Κατευθυντηρίων γραμμών της Κοινωνικής Διάστασης και να ζητήσουν από την ομάδα εργασίας BFUG για την κοινωνική διάσταση

σχετική έκθεση. Ως αποτέλεσμα, η ομάδα εργασίας για την κοινωνική διάσταση εξέδωσε έκθεση σχετικά με την περίοδο 2021-2024 και αναμένεται να επανεκδώσει το 2027 για την περίοδο 2024-2027 (Scukanec & Onita, 2024).

Στην έκθεση της ομάδας εργασίας BFUG για την κοινωνική διάσταση το 2024, περιλαμβάνεται για πρώτη φορά, εφόσον εγκρίθηκε τον Φεβρουάριο του 2024 από τα μέλη της BFUG, το έγγραφο **Δείκτες και Περιγραφικοί Παράγοντες για τις αρχές της Κοινωνικής Διάστασης της Ανώτατης Εκπαίδευσης στον ΕΧΑΕ** ως το πρώτο περιεκτικό και ενοποιημένο πλαίσιο αναφοράς της κοινωνικής διάστασης του ΕΧΑΕ. Αυτό το έγγραφο εισάγει εργαλεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν, για να βοηθήσουν τις δημόσιες αρχές και τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης να εφαρμόσουν και να παρακολουθούν την εφαρμογή πολιτικών που προάγουν την ισότητα, την ένταξη και τη διαφορετικότητα στην Ανώτατη Εκπαίδευση σε ολόκληρο τον ΕΧΑΕ. Συγκεκριμένα, κάθε δείκτης συνοδεύεται από έναν περιγραφικό παράγοντα που παρέχει μία λεπτομερή περιγραφή των χαρακτηριστικών του δείκτη, βελτιώνοντας την κατανόηση των δεικτών και οριοθετώντας την αποτελεσματική τους εφαρμογή. Συνεπώς, οι περιγραφικοί παράγοντες προσφέρουν συγκεκριμένες συστάσεις για δραστικά βήματα (Scukanec & Onita, 2024).

Πιο αναλυτικά, οι Αρχές, οι Κατευθυντήριες γραμμές και οι Δείκτες της Κοινωνικής Διάστασης της Ανώτατης εκπαίδευσης, όπως τους παρουσίασε η ομάδα εργασίας BFUG για την κοινωνική διάσταση το 2024, παρουσιάζονται στους παρακάτω συγκεντρωτικούς πίνακες:

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Στρατηγική προσέγγιση της κοινωνικής διάστασης

Κατευθυντήριες Γραμμές:

- A. Ευθυγράμμιση με συγκεκριμένους στόχους όπως διεύρυνση πρόσβασης, στήριξη συμμετοχής και ολοκλήρωσης σπουδών
- B. Διάλογος σε ευρεία βάση

Δείκτες:

1. Ανάπτυξη κεντρικής στρατηγικής ή σημαντικού εγγράφου πολιτικής από τις δημόσιες αρχές, που ενισχύει τη διαφορετικότητα, την ισότητα και την ένταξη των φοιτητών για τη δημιουργία ενός περιβάλλοντος χωρίς αποκλεισμούς
 2. Ανάπτυξη κεντρικής στρατηγικής ή σημαντικού εγγράφου πολιτικής από τις δημόσιες αρχές, που ενισχύει τη διαφορετικότητα, την ισότητα και την ένταξη του προσωπικού της Ανώτατης Εκπαίδευσης
 3. Οι στρατηγικές και οι πολιτικές έχουν συγκεκριμένους και μετρήσιμους στόχους που παρακολουθούνται και αξιολογούνται εντός συγκεκριμένων χρονικών πλαισίων
-

4. Ο διάλογος σε ευρεία βάση με τα ενδιαφερόμενα μέρη για την Ανώτατη Εκπαίδευση ενθαρρύνεται από τις δημόσιες αρχές κατά τη διαδικασία ανάπτυξης στρατηγικών και πολιτικών

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Ευελιξία των συστημάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης

Κατευθυντήριες Γραμμές:

- A. Ευελιξία στον σχεδιασμό των Προγραμμάτων Σπουδών
 - B. Αναγνώριση σπουδών, τυπικής, μη τυπικής και άτυπης μάθησης
 - Γ. Αναγνώριση προηγούμενης μάθησης
-

Δείκτες:

- 1. Ύπαρξη κανονισμών που επιτρέπουν στα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης να προσφέρουν ευέλικτα μονοπάτια σπουδών χωρίς αποκλεισμούς, όπως μερική φοίτηση (part- time studies), προγράμματα μικτής και εξ αποστάσεως εκπαίδευσης
 - 2. Οι υποψήφιοι μπορούν να εισαχθούν στην Ανώτατη εκπαίδευση με βάση την αναγνώριση της προηγούμενης μη τυπικής και άτυπης μάθησης
 - 3. Η προηγούμενη μη τυπική και άτυπη μάθηση μετράει για την ολοκλήρωση ενός προγράμματος σπουδών Ανώτατης εκπαίδευσης
 - 4. Οι φορείς διασφάλισης ποιότητας δρομολογούν την αναγνώριση προηγούμενης μη τυπικής και άτυπης μάθησης στην Ανώτατη εκπαίδευση στις διαδικασίες εξωτερικής αξιολόγησης
 - 5. Ύπαρξη νομικού πλαισίου που επιτρέπει σε αναγνωρισμένους φορείς εκπροσώπησης φοιτητών και προσωπικού να συμμετέχουν ενεργά στην λήψη αποφάσεων σχετικών με την κοινωνική διάσταση
-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Ανάπτυξη συνεκτικών πολιτικών σε όλο το εκπαιδευτικό σύστημα

Κατευθυντήριες Γραμμές:

- A. Δημιουργία συνεργειών
 - B. Στήριξη φοιτητών, δυνητικών φοιτητών και ενηλίκων φοιτητών ως μια δια βίου επιλογή
-

Δείκτες:

- 1. Ύπαρξη δομών και μηχανισμών συντονισμού μεταξύ διαφορετικών βαθμίδων εκπαίδευσης με έμφαση στην διαφορετικότητα, την ισότητα και την ένταξη στην εκπαίδευση
-

2. Οι δημόσιες αρχές οφείλουν να παρέχουν καθοδήγηση στα εκπαιδευτικά ιδρύματα και να τα συνδέουν με εκπρόσωπους άλλων τομέων πολιτικής, όπως υγεία, απασχόληση, στέγαση, κοινωνική πρόνοια ή με άλλες κοινωνικές υπηρεσίες στη δημιουργία κοινών δεσμεύσεων για την ενίσχυση της κοινωνικής διάστασης και την επίλυση προβλημάτων, όπως η χρηματοδότηση, η απασχόληση, η στέγαση φοιτητών
 3. Οι δημόσιες αρχές παρέχουν στήριξη σε φοιτητές με καθυστερημένη μετάβαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση και διασφαλίζουν ότι δεν υπάρχουν περιορισμοί που σχετίζονται με την ηλικία στη χρηματοδότηση των φοιτητών
 4. Η διαφορετικότητα, η ισότητα και η ένταξη στην εκπαίδευση θα πρέπει να είναι αναπόσπαστο κομμάτι όλων των προγραμμάτων σπουδών ανώτατης εκπαίδευσης που προσφέρουν κατάρτιση εκπαιδευτικών για όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης
-

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Παρακολούθηση και συλλογή δεδομένων

Κατευθυντήριες Γραμμές:

- A. Συστηματική συλλογή και ανάλυση δεδομένων
 - B. Συλλογή δεδομένων σε επίπεδο ΕΧΑΕ
 - Γ. Ανάπτυξη στρατηγικών βασισμένων σε αποδεικτικά στοιχεία για βελτίωση της κοινωνικής διάστασης
-

Δείκτες:

1. Τακτική συλλογή δεδομένων από τους δημόσιους φορείς για τα χαρακτηριστικά και τις εμπειρίες των φοιτητών πριν και κατά την είσοδό τους την Ανώτατη εκπαίδευση, κατά τη διάρκεια των σπουδών τους και μετά την αποφοίτησή τους
 2. Τα αποτελέσματα των εθνικών ερευνών και τα σχετικά δεδομένα του 1ου δείκτη θα πρέπει να αξιοποιούνται για την ενίσχυση των πολιτικών για την κοινωνική διάσταση και να μεταφραστούν σε μέτρα υποστήριξης των φοιτητών
 3. Τακτική συλλογή δεδομένων από τους δημόσιους φορείς για τα χαρακτηριστικά και τις εργασιακές εμπειρίες του προσωπικού στην Ανώτατη Εκπαίδευση
 4. Τακτικές έρευνες από δημόσιες αρχές σχετικά με πιθανά εμπόδια αναφορικά με την ισότητα, την ένταξη και τη διαφορετικότητα, από την πρώτη παιδική ηλικία και το σχολείο μέχρι την Ανώτατη εκπαίδευση και τη δια βίου μάθηση.
 5. Συμμετοχή των δημοσίων αρχών σε διεθνώς συγκρίσιμες συλλογές δεδομένων στην Ανώτατη εκπαίδευση (π.χ. ΕΧΑΕ, Eurostudent)
-

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Συμβουλευτική και προσανατολισμός φοιτητών

Κατευθυντήριες Γραμμές:

- A. Παροχή οικονομικής, ψυχολογικής και ακαδημαϊκής υποστήριξης
 - B. Δημιουργία συνεργασιών μεταξύ ιδρυμάτων για παροχή υπηρεσιών συμβουλευτικής και καθοδήγησης
 - Γ. Πρόληψη ψυχολογικών προκλήσεων λόγω σπουδών ή συνθηκών διαβίωσης
 - Δ. Δημιουργία θεσμών, π.χ. Διαμεσολαβητή για την αντιμετώπιση συγκρούσεων
-

Δείκτες:

- 1. Δωρεάν, έγκαιρη και χωρίς αποκλεισμούς παροχή υπηρεσιών ακαδημαϊκής και επαγγελματικής συμβουλευτικής και καθοδήγησης σε όλους τους υποψήφιους και τρέχοντες φοιτητές
 - 2. Δωρεάν, έγκαιρη και χωρίς αποκλεισμούς παροχή υπηρεσιών ψυχολογικής συμβουλευτικής και καθοδήγησης σε όλους τους υποψήφιους και τρέχοντες φοιτητές καθώς και στο προσωπικό της ανώτατης εκπαίδευσης
 - 3. Αξιολόγηση ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών ακαδημαϊκής, επαγγελματικής και ψυχολογικής συμβουλευτικής και διερεύνηση του αν οι ωφελούμενοι είναι ικανοποιημένοι
 - 4. Ύπαρξη αμερόληπτων οργάνων για τη διαμεσολάβηση και την επίλυση συγκρούσεων που σχετίζονται ειδικά με ζητήματα κοινωνικής διάστασης
-

ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Επαρκής και βιώσιμη χρηματοδότηση Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης

Κατευθυντήριες Γραμμές:

- A. Επιβράβευση Ιδρυμάτων για επίτευξη συμφωνημένων στόχων
 - B. Συστήματα οικονομικής υποστήριξης όλων των φοιτητών
-

Δείκτες:

- 1. Η δημόσια χρηματοδότηση αποδίδεται σε ιδρύματα Ανώτατης εκπαίδευσης που επιτυγχάνουν στόχους σχετικούς με τη διεύρυνση της πρόσβασης, την αύξηση της συμμετοχής και την ολοκλήρωση των σπουδών, ιδίως σε σχέση με μειονεκτούσες και ευάλωτες ομάδες
 - 2. Οι δημόσιες αρχές παρέχουν καθολική ή βασισμένες σε ανάγκες επιχορηγήσεις για φοιτητές, που καλύπτουν άμεσα και έμμεσα κόστη σπουδών
-

3. Ύπαρξη κεντρικής πολιτικής για την παροχή έμμεσης υποστήριξης φοιτητών σε σχέση με την κάλυψη του κόστους σπουδών (π.χ. δημόσια χρηματοδότηση για φοιτητικές εστίες, καντίνες, υπηρεσίες μεταφοράς)

4. Οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να παρέχουν πληροφορίες και βοήθεια σχετικά με τη διαθέσιμη οικονομική στήριξη των φοιτητών, τόσο σε υποψηφίους όσο και σε εγγεγραμμένους φοιτητές, με ιδιαίτερη έμφαση στους ευάλωτους φοιτητές.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7: Ιδρυματική συμπεριληπτική κουλτούρα

Κατευθυντήριες Γραμμές:

A. Παροχή μέσων για βελτίωση αρχικής και ενθάρρυνση συνεχούς επαγγελματικής κατάρτισης του ακαδημαϊκού και διοικητικού προσωπικού

Δείκτες:

1. Οι δημόσιες αρχές επιτρέπουν στα ιδρύματα Ανώτατης εκπαίδευσης να προσφέρουν κατάρτιση πάνω στη διαφορετικότητα, την ισότητα και την ένταξη σε ακαδημαϊκό και διοικητικό προσωπικό και σε φοιτητές

2. Παροχή υποστήριξης από δημόσιες αρχές σε ιδρύματα Ανώτατης εκπαίδευσης, για να προσφέρουν εκπαιδευτικά προγράμματα σε προσωπικό και φοιτητές σχετικά με τη διαφορετικότητα, την ισότητα και την ένταξη

3. Ύπαρξη ενός κατάλληλου φορέα που θα παρακολουθεί εάν τα ιδρύματα Ανώτατης εκπαίδευσης παρέχουν κατάρτιση για τη διαφορετικότητα, την ισότητα και την ένταξη σε προσωπικό και σε φοιτητές

4. Οι δημόσιες αρχές παρέχουν οικονομικά μέσα, για να κάνουν τα κτήρια και τις υποδομές της Ανώτατης εκπαίδευσης εύκολα προσβάσιμα και προσαρμοσμένα στις ανάγκες των ευάλωτων φοιτητών και προσωπικού

ΠΙΝΑΚΑΣ 8: Διεθνής κινητικότητα

Κατευθυντήριες Γραμμές:

A. Ισότιμη πρόσβαση σε εθνικά και διεθνή προγράμματα κινητικότητας και κατάρτισης

B. Δυνατότητα φορητότητας υποτροφιών και δανείων στον ΕΧΑΕ

Γ. Αξιοποίηση ψηφιακής τεχνολογίας

Δείκτες:

1. Οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να αναπτύξουν μία πολιτική με στόχο την τόνωση της διεθνούς κινητικότητας προσωπικού και φοιτητών από ευάλωτες και μειονεκτούσες ομάδες
 2. Οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να διασφαλίσουν την παρακολούθηση, μέσω μίας τυπικής μεθοδολογίας για τη συλλογή δεδομένων, των χαρακτηριστικών των φοιτητών και του προσωπικού που συμμετέχουν σε διεθνή προγράμματα κινητικότητας
 3. Οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να λάβουν μέτρα για την υποστήριξη των ιδρυμάτων Ανώτατης εκπαίδευσης στη δημιουργία δίκαιης και χωρίς αποκλεισμούς διεθνούς φοιτητικής κινητικότητας
 4. Οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να λάβουν μέτρα για την υποστήριξη ευάλωτων, μειονεκτούντων και υποεκπροσωπούμενων φοιτητών και προσωπικού στην συμμετοχή τους στη διεθνή κινητικότητα
-

ΠΙΝΑΚΑΣ 9: Συμμετοχή της κοινότητας

- A. Ενσωμάτωση στις αποστολές της Ανώτατης Εκπαίδευσης
 - B. Ουσιαστική συνεργασία μεταξύ κοινοτικών φορέων και Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης
-

Δείκτες:

1. Παροχή οικονομικής υποστήριξης σε ιδρύματα Ανώτατης εκπαίδευσης για την ανάπτυξη δραστηριοτήτων κοινοτικής δέσμευσης που επικεντρώνονται στην ισότητα, την ένταξη και τη διαφορετικότητα
 2. Ύπαρξη τοπικών, περιφερειακών ή εθνικών δικτύων που υποστηρίζουν την ανάπτυξη δραστηριοτήτων κοινοτικής δέσμευσης στην Ανώτατη εκπαίδευση ιδιαίτερα εκείνων που επικεντρώνονται στην ισότητα, την ένταξη και τη διαφορετικότητα
 3. Ύπαρξη πλαισίου πολιτικής που θα επιτρέψει να αναγνωριστούν οι δραστηριότητες κοινοτικής δέσμευσης του προσωπικού που απασχολείται σε ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης να συμβάλουν στην πρόοδο της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας
-

ΠΙΝΑΚΑΣ 10: Πολιτικός διάλογος

Κατευθυντήριες Γραμμές:

- A. Ανοιχτός διάλογος μεταξύ δημόσιων αρχών και Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης
 - B. Αλληλοϋποστήριξη και ανταλλαγή καλών πρακτικών μεταξύ των χωρών του ΕΧΑΕ
-

Δείκτες:

1. Οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να εμπλέκουν ενεργά όλους τους σχετικούς φορείς της Ανώτατης εκπαίδευσης σε ένα διάλογο πολιτικής σε ειδικό φόρουμ αφιερωμένο στην εφαρμογή των Αρχών και Κατευθυντηρίων γραμμών
 2. Οι δημόσιες αρχές θα πρέπει να συμμετέχουν ενεργά στη διεθνή ανταλλαγή γνώσεων και σε πρωτοβουλίες ανταλλαγής πρακτικών συνεργασίας για την ενίσχυση της κοινωνικής διάστασης
-

Όπως φαίνεται στους παραπάνω πίνακες, οι Αρχές, οι Κατευθυντήριες γραμμές και οι Δείκτες για την Κοινωνική Διάσταση δημιουργούν μαζί ένα ισχυρό πλαίσιο εφαρμογής του συγκεκριμένου άξονα πολιτικής εντός του ΕΧΑΕ. Συγκεκριμένα, αυτή η «προσέγγιση εργαλειοθήκης» που προσφέρεται για πρώτη φορά στα πλαίσια της Κοινωνικής Διάστασης του ΕΧΑΕ, είναι ένα ευέλικτο πλαίσιο που επιτρέπει την επιλογή και τον αποκλεισμό συγκεκριμένων δεικτών με βάση τη δυνατότητα εφαρμογής τους στο μοναδικό πλαίσιο μίας χώρας. Η προσέγγιση αυτή αναγνωρίζει ότι δεν είναι όλοι οι δείκτες κατάλληλοι για κάθε σύστημα Ανώτατης Εκπαίδευσης, ιδιαίτερα σε εκείνα τα συστήματα που υιοθετούν μία καθολική προσέγγιση, όπου ορισμένοι είναι μη εφαρμόσιμοι. Επιτρέποντας τον αποκλεισμό κάποιων δεικτών, η προσέγγιση της εργαλειοθήκης επιτρέπει στις εκάστοτε δημόσιες αρχές να επικεντρώνονται σε εκείνα τα στοιχεία που είναι υλοποιήσιμα στο εθνικό τους σύστημα. Η προσαρμοστικότητα διασφαλίζει ότι η πρόοδος στην εφαρμογή των Αρχών για την κοινωνική διάσταση είναι μετρήσιμη και σύμφωνη με κάθε μοναδική πολιτική μιας χώρας (Scukanec & Onita, 2024).

Η πρόσφατη περίοδος εργασίας (2021- 2024) της Ομάδας Εργασίας BFUG για την κοινωνική διάσταση τοποθέτησε αναμφισβήτητα την Κοινωνική Διάσταση ως κεντρικό πυλώνα εντός του ΕΧΑΕ, παρέχοντας ένα ισχυρό πλαίσιο για την ενίσχυση της ισότητας, της διαφορετικότητας και της ένταξης στα συστήματα Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Τέλος, σύμφωνα με την έκθεση εφαρμογής (Implementation Report) της Διαδικασίας της Μπολόνια το 2024 και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο που αφορά στην Κοινωνική Διάσταση το οποίο πλέον ακολουθεί τη δομή των Αρχών και Κατευθυντηρίων γραμμών, αξίζει να σημειωθεί ότι οι αρχές με τον υψηλότερο βαθμό εφαρμογής σχετίζονται με τη βιώσιμη χρηματοδότηση για την ισότητα, την ένταξη και την διαφορετικότητα στην ανώτατη εκπαίδευση, καθώς και με την παροχή ακαδημαϊκής και επαγγελματικής καθοδήγησης και συμβουλευτικής. Παράλληλα, οι χώρες του ΕΧΑΕ τα καταφέρνουν σχετικά καλά στην παρακολούθηση και τη συλλογή δεδομένων, καθώς και στη δημιουργία ευέλικτων συνθηκών

μάθησης, ενώ αντίθετα οι Αρχές με το χαμηλότερο επίπεδο εφαρμογής αφορούν τη διεθνή κινητικότητα και τον πολιτικό διάλογο (Eurydice, 2024).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Συνοψίζοντας, φαίνεται ότι η Κοινωνική Διάσταση από το 2020 έχει τοποθετηθεί ως κεντρικός πυλώνας της Διαδικασίας της Μπολόνια με το όραμα ενός ΕΧΑΕ χωρίς αποκλεισμούς, καινοτόμου και διασυνδεδεμένου έως το 2030. Σύμφωνα με αυτό το όραμα, «κάθε φοιτητής θα έχει δίκαιη πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση και θα υποστηρίζεται πλήρως για την ολοκλήρωση των σπουδών του». Το έγγραφο «**Αρχές και Κατευθυντήριες γραμμές για την ενίσχυση της Κοινωνικής διάστασης της Ανώτατης Εκπαίδευσης στο ΕΧΑΕ**» του 2020 απεικονίζει τη δέσμευση των Υπουργών να ενισχύσουν την κοινωνική ένταξη στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Ωστόσο, η εξέλιξη αυτή σηματοδοτεί την εφαρμογή πρακτικών τυποποίησης, που έχουν ήδη εφαρμοστεί ευρέως για την υλοποίηση και άλλων αξόνων του ΕΧΑΕ, όπως η διασφάλιση ποιότητας, για την αντιμετώπιση πολύπλοκων κοινωνικών προβλημάτων στο πεδίο της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης (Σαρακινιώτη, 2021).

Αναμφισβήτητα, το έγγραφο «**Δείκτες και Περιγραφικοί παράγοντες για τις αρχές της κοινωνικής διάστασης της ανώτατης εκπαίδευσης στον ΕΧΑΕ**» του 2024 είναι ένα βασικό επίτευγμα, που παρά την τυποποίηση των Αρχών και Κατευθυντηρίων γραμμών προσφέρει, για πρώτη φορά, μία σημαντική ευελιξία στα κράτη και τα ιδρύματα του ΕΧΑΕ μέσω μίας «προσέγγισης εργαλειοθήκης» για την ανάπτυξη προσαρμοσμένων πολιτικών για την ενίσχυση της κοινωνικής διάστασης, αναγνωρίζοντας τα μοναδικά πλαίσια και τις προκλήσεις του κάθε κράτους. Το έργο της ομάδας εργασίας BFUG για την κοινωνική διάσταση από το 2021 έως το 2024 προώθησε σημαντικά την κοινωνική διάσταση εντός του ΕΧΑΕ, προσφέροντας ένα ισχυρό πλαίσιο προαγωγής ισότητας, διαφορετικότητας και ένταξης στην ανώτατη εκπαίδευση (Scukanec & Onita, 2024).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bologna Process (2001). *Towards the European Higher Education Area*. Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Prague, 19 May 2001.

Bologna Process (2003). *Realizing the European Higher Education Area*. Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Berlin, 19 September 2003.

Bologna Process (2005). *The European Higher Education Area: Achieving the Goals*. Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19-20 May 2005.

Bologna Process (2007). *Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalized world*. Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, London, 18 May 2007.

Bologna Process (2009). *The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade*. Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009.

Bologna Process (2012). *Making the most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area*. Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bucharest, 26-27 April 2012.

Bologna Process (2015). *Yerevan Communiqué*. Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Yerevan, 14-15 May 2015.

Bologna Process (2018). *Paris Communiqué*. Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Paris, 25 May 2018.

Bologna Process (2020a). *Rome Ministerial Communiqué*. Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Rome, 19 November 2020.

Bologna Process (2020b). *Rome Ministerial Communiqué. ANNEX II, Principles and Guidelines to Strengthen the Social Dimension of Higher Education in the EHEA. Document prepared by the BFUG Advisory Group 1 on Social Dimension*. Rome, 19 November 2020.

Bologna Process (2024). *Tirana Ministerial Communiqué*. Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Tirana, 29-30 May 2024.

Bologna Follow-up Group. (2024). *Indicators and Descriptors for the Principles of the Social Dimension in the European Higher Education Area*. Tirana: Bologna Follow-up Group.

European Commission/EACEA/Eurydice. (2020). *The European Higher Education Area in 2020: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission/EACEA/Eurydice. (2024). *The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Scukanec Schmidt, N. and Onita, H. (2024). *BFUG Working Group on Social Dimension 2021-2024: Final Report for the Period 2021-2024*. Tirana: Bologna Follow-up Group.

Zgaga, P. (2015, June). *The social dimension in the European Higher Education Area*.

Ιωαννίδη, Α. (2020). *Η έννοια της κοινωνικής διάστασης της Ανώτατης Εκπαίδευσης όπως εμφανίζεται στο πλαίσιο της διαδικασίας της Μπολόνιας από το 1999 μέχρι το 2019*. *Academia*. No.20-21, 258-272

Κλάδης, Δ. (2001). *Το Κοινό Ανακοινωθέν (Communiqué) των Υπουργών Παιδείας των Ευρωπαϊκών Χωρών στην Πράγα (19 Μαΐου 2001)*. Αθήνα: 2001.

Σαρακινιώτη, Α. (2021). Η κοινωνική διάσταση ως ισχυρός λόγος διακυβέρνησης στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης. *Comparative and international education review*. No. 27, 98-119.